

LELTÁR A HÁLÁTLANSÁGRÓL

MAJOR NÁNDOR

„Harminc éven át az itteni magyarok szabadabban éltek, mint bárhol másutt. Megvoltak az intézményeik, az iskoláik, az egyetemi karaik. Harminc éven át több joguk volt, mint honfitársaiknak odahaza. És most, amikor a szerb nemzet történelmének tragikus fordulópontjához érkezett, a magyarok ezt a harminc évet nem viszonozzák kellő szolidaritással”, jelentette ki Dobrica Ćosić, Kis-Jugoszlávia államfője 1993. február 13-án a budapesti *Népszabadságnak*.

Ćosićnak természetesen igaza van, ha arra gondol, hogy a második Jugoszláviában, az 1960-as évek derekától, amikor megbukott a rankovići rendőrállam, a kisebbségek – köztük a magyarok is – megszabadultak a „kollektív megbízhatatlanság” gyanújától-vétkétől, amelyet a fasizmusnak való korábbi, állítólagos elkötelezettségük képtelen vádja miatt majd húsz éven át elsenvedtek, s attól kezdve mind polgári, mind nemzetiségi jogaikban ütemesebben kezdtek felzárkózni a többségi nemzethez. Kár, hogy Ćosić az „előzményt” szóba se hozta, s azt se, hogy magát a fordulatot, a „harminc év” kezdetét jómaga már akkor, az 1960-as évek végén – Kosovóval példálózva – a szerbek jogfosztásaként fogta fel, s ezt nyilvánosan el is mondta.

A depresszionált „folklorstátusból” egy korszerűbb „kisebbségi struktúrába” emelkedés valóban a vajdasági magyarok esetében is csak azoknak a Ćosić által is – oly nagy eurófiával – említett, majd harminc éven át gyarapított-fejlesztett jogoknak és intézményeknek a meglétével volt realizálható, amelyeket aztán a Milošević-rezsimnek Kis-Jugoszláviában az utóbbi röpke három év leforgása alatt sikerült is megnyirbálnia, sőt elapasztania. Miközben a vajdasági magyarok a soraikban levő eltérésekkel összhangban a kisebbségi autonómia valamely válfaját remélték elnyerni, Milošević viszont épp ellenkezőleg, egyre-másra degradálta a meglévő jogokat és intézményeket is, a regresszió Ćosić *Népszabadság*-beli megnyilatkozásával kiteljesülni látszik: az államfő, a „szerb nemzet atyja” nyilvánosan tudatta a vajdasági magyarokkal újabb „kollektív bűnüket”, amelynek átkát az elkövetkező évtizedekben – mint a második világháború után is – viselni kényszerülnek: a szerb nemzet „történelmi fordulóján” nem voltak „szolidárisak” a szerbekkel, holott „viszonzással” tartoztak volna nekik azért a bizonyos „harminc évért”. Nem a hálátlanság, a hűtlenség vádja-e ez? S van-e a hűtlenségnél egyáltalán súlyosabb vád? Vajon a miloševići jogfosztás és a ćosići „kollektív bűnnel vádolás” összjátéka kö-

vetkeztében nem züllik-e majd le a vajdasági magyarság státusa ismét a depresszionált „folklorstátus” szintjére?

A politikai megfigyelőnek nem nehéz felismerni: a ćosići–miloševići politika az utóbbi három év alatt megfosztotta a vajdasági magyarokat hazájuktól, Nagy-Jugoszláviától, s Ćosić most a szűkebb haza, Kis-Jugoszlávia részére követel „viszonzást” és „hálát” tőlük, holott ez a szűkebb haza az egyszer már kivívott, de Ćosić által is „túlzottnak” ítélt jogok szakadatlan csorbításával, leépítésével, megtagadásával „boldogítja” a vajdasági magyarokat. A háború során e szűkebb haza, noha a vajdasági magyarok – háborúellenességük tömeges kinyilvánítása ellenére – még a „hazafiúi kötelességek” teljesítése terén sem maradtak le a szerbiai szerbség mögött, mégis tömeges megfélemlítéssel, erőszakos mozgósítással, földönfutással és „hősi halottakkal” sújtotta őket.

De milyen politikai megoldás nevében vádolja Ćosić a vajdasági magyarokat a szerbséghez való hűtlenség „kollektív vétkeivel”, amit persze miként is lehetne másként „ledolgozni”, ha nem vezekléssel? A szerbség „történelmi fordulópontján” négy alternatíva kínálkozott. Elsőnek a centralizált föderáció feltámasztását említhetjük, amelyben mindig össze lehetett hozni egy olyan „demokratikus többséget”, melynek segítségével a szerb nemzeti érdek az egész országra kiterjesztve jelentősebb engedmény nélkül realizálható volt. Másodsorra a konföderációs elemekkel lazított, decentralizált föderáció megtartására gondolunk, amelyben – minthogy a köztársaságok vétőjogot nyertek – a szerb nemzeti érdek már csak más nemzetek érdekeitől fékezve-torzítva érvényesülhetett, a köztársasági illetékességek keretében pedig az egyetlen Szerbiát kivéve, ahol mentesült a korlátoktól, minden más köztársaságban „arányosult”, megalkuvásokkal tört csak utat magának, olykor pedig háttérbe is szorult. Harmadsorra a köztársaságok megegyezései szétválása kerülhetett szóba, méghozzá meglevő, fél évszázados határai között, amikor is a szerbség a nemzeti kisebbség státusába került volna minden Szerbián kívüli utóódlamban. Negyedszerre, ne feledkezzünk meg Nagy-Szerbia létrehozásának lehetőségéről, természetesen a szomszédos köztársaságok önkényesen „szerb földnek” nyilvánított területeinek Szerbiához csatolásával, vagy az ottani szerbség – s nem a lakosság! – plebiscituma alapján, vagy nyílt háborúval.

És melyik alternatíva volt a szerbség tényleges érdeke, melyik a többi délszláv népé? Melyik opció lehetett volna netalán optimális a különböző érdekek keresztüzében? S ugyan mi volt egy-egy opciónak az ára? Mit szorgalmazott Ćosić, a „nemzet atyja”?

Politikai megfigyelők már régen rámutattak: az 1980-as évek derekától errefelé a szerbség egyre növekvő többsége, előbb Ćosić szellemi vezetésére, aztán Milošević hatalmára is támaszkodva, csak a centralizált föderációban és Nagy-Szerbiában vélte a szerb érdekeket méltányosan biztosítani. Minthogy a szerbség szétszórtan több köztársaságban él, a konföderáció elemeivel lazított föderációt a szerb nemzeti érdek és identitás feldarabolása és elvesztése eszközének tekintették. Hovatovább azt sem rejtették véka alá: ha a szerb nemzet corpusának egésze nem realizálhatja csorbítatlanul a szerb érdekeket, hanem csak maga Szerbia, akkor az „ilyen” Jugoszláviában a szerbség sohasem lehet egyenlő a többi délszláv néppel, amely túlnyomórészt saját köztársaságában él, s „egészenben” realizálhatja nemzeti érdekeit.

Ez a jugoszláv válság kulcsponja. Ezt az aszimmetriát a ćosići–miloševići többség képtelen volt a szerbség „történelmi sorsaként” elkönyvelni, s terhét viselni, lemondva arról, hogy más népeket emiatt áldozatra készítessen. Ćosić követői e „történelmi sorsnak” a laza föderáció nyújtotta megoldásait „megalázó státusnak” tekintették a szerbség számára, ezért e státus elfogadóit – az 1960-as évek derekától indult folyamat szerb „realizáló-

it” – áruelőknak tartották. Igaztalannak találták a többi délszláv nép reális megítélését, miszerint a centralizált föderáció a szerb dominancia eszköze; e népek tapasztalata szerint ugyanis a föderáció túlsúlya esetén saját köztársaságukban is csak a „kiterjesztett szerb érdek” árnyékában, depresszionálva érvényesíthették saját nemzeti érdeküket. Čosić és követői a szerb dominancia pusztá lehetőségét is tagadták; e „belátás” hiányát a többi délszláv nép „hűtlenségeként” fogták fel. Látták ugyan, hogy a többi délszláv nép számára – jól felfogott nemzeti érdekük miatt – csak a konföderáció elemeit magában foglaló Jugoszlávia jelent előnyt, s ha a Jugoszláviából való kiválás rizikóval jár is számukra, többet nyerne és kevesebbet veszítenek vele, mint a szerb dominanciaként korábban elszenvedett – s ezért részükről végképp elvetett – centralizált föderáció feltámasztásával. Ezt a körülményt Čosić emberei mégis „szeparatista árulásnak” tekintették. Nem akarták megérteni, hogy épp azért, mert a többi délszláv nép túlnyomórészt saját köztársaságában él, a szerbek pedig – hálátlan sorsuk miatt – Szerbia mellett még több más köztársaságban is, őket minden más délszláv népnél nagyobb érdek fűzi Nagy-Jugoszlávia fenntartásához, akár konföderáció formájában is. Hiszen a „minden szerb egy országban” elvét csak ebben az államalakulatban realizálhatták: még a Nagy-Szerbia határait sem lehet úgy meghúzni, hogy a Szerbián kívüli szerbség egyharmada e határon kívül ne rekedjen, méghozzá a szerbség számára méltánytalannak nyilvánított kisebbségi státusban.

És mégis: Milošević 1988 és 1991 között mindvégig egy „szilárdabb” föderáción inszisztált, elutasítva a konföderáció megannyi felkínált változatát. (S hogy ennek az elutasításnak nem volt reális alapja, az abból is látszik, hogy 1992-ben végül Szerbia és Montenegró ugyancsak laza föderációként hozta létre Kis-Jugoszláviát.) Amikor pedig Szlovénia és Horvátország 1991. június 25-én függetlenségét proklamálta, a szerbek számára az alternatívák már csak kettőre csökkentek: vagy megegyezéssel szétválás, vagy Nagy-Szerbia létrehozása. A Szlovénia és Horvátország függetlenségének realizálására meghirdetett három hónapos moratórium még le sem járt – a moratóriumot a megegyezés nyelbe ütése végett hozták –, amikor is Dobrica Čosić, 1991. július 26-án, arra az esetre, ha Macedónia és Bosznia-Hercegovina is „elszakadna” Jugoszláviától, a szerbség jelentős többségének elhatározását fejezve ki, világos célt tűzött a nemzet elé: „... a szerb nemzet a szerb etnikai területeken létrehozza policentrikus államát, s ezzel bevégzi két évszázados harcát felszabadulásáért és egyesüléséért”.

A „nemzet atyja” ezzel lesöpört az asztalról minden más alternatívát. A jugoszláv válság így fordulópontozott ért. Ugyanis csak a vak nem látta: a szerbek „felszabadítása és egyesítése” háború nélkül nem mehet. Milošević követői azért ragadtak fegyvert Horvátországban, majd Bosznia-Hercegovinában, hogy megértessék a világgal: csak olyan státust találnak kielégítőnek a Szerbián kívüli szerbség számára, amelyben biztosítékot látnak arra, hogy a horvátországi és a bosznia-hercegovinai „szerb területek” azonnal vagy a jövőben Szerbiához csatlakozhatnak. Szó sincs róla, hogy a Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában elszenvedett sérelmeikkel arányos eszközöket vettek volna igénybe helyzetük rendezésére, még kevésbé arról, hogy minden eszközt kimerítettek volna, s már semmi más, csak a fegyver maradt volna hátra. Az sem zavarta őket, hogy a szerb többségű enklávákat – Kelet-Hercegovinát és Semberiját leszámítva – több száz kilométer választja el Kis-Jugoszláviától, s „felszabadításuk” csak a közbeeső, többségükben más délszláv népek lakta területek megszállása esetén lehetséges, ami felveti azt a kételetyt, mennyiben bizonyul ez a háború hódítóknak. Egyúttal ez a körülmény magyarázza, miért vált a közbeeső területek etnikai tisztogatása a háború céljává, miért lett maga a

háború civilek ellen vívott háború is. Korántsem meggyőző az, amit Čosić 1993 januárjában írt John Major angol miniszterelnöknek: hogy a szerbek háborúja kezdetben „lényegét tekintve védelmi jellegű” volt, s csak később lett „részben támadó, területgyarapító” is. Agresszióvá az tette a szerbek háborúját, hogy a helybeli felkelők akciói a jugoszláv hadsereg fegyveres beavatkozásának a függvényeként érvényesültek; ez a hadsereg Horvátország és Bosznia-Hercegovina függetlenségének nemzetközi elismerése után is még hónapokig ezeknek az országoknak a területén háborúzott, aztán meg nemcsak fegyverzetét, tisztikarának és légénységének jelentős részét, hanem stratégiaileg elfoglalt hadállásait is a helyi szerbekre hagyta. S vajon ez nem a szerb dominancia meglétét bizonyította volna még a konföderatív elemeket tartalmazó második Jugoszláviában is?

Akárhogy forgatjuk: az, hogy minden más opció háttérbe szorult, s ma Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában háború dúl, magának a háborúnak a válaszlása is meg elkezdése is félreérthetetlenül a čosići–miloševići szerb politika gyümölcse. 1991 nyarán, épp amikor a szerbek horvátországi háborúja megindult s állandósult, Čosić hitet tett Milošević politikája mellett is: „Általános nemzeti politikájának irányultságát stratégiaileg is meg taktikailag is reálisnak és helyesnek tartom.”

S mi lett ennek a politikának a „hozománya”? Százezerszámra legyilkolt emberek, több millió otthonát veszített földönfutó, éhhalállal küzdő százezrek az ostromzárba fogott városokban, tízezerszámra megerőszakolt asszonyok és lányok, a hegyekben ezerszám bolyongó, emberi mivoltukból kivetkőzött martalócok, százszámra rommá lőtt városok, megszámlálhatatlan kirabolt, felgyújtott vagy felrobbantott ház, megsemmisült gyárak és iparnegyedek, etnikailag megtisztított pusztaságok, önkényuralom és éjjeli leszámlások az elfoglalt területeken. Soroljuk-e tovább? Kis-Jugoszlávia kiűzetése a világműködéséből, elszigeteltségbe taszítása, gazdaságának teljes lezülése, elképzelhetetlen embertömegek munkanélkülisége és kényszerszabadságolása, az alvilág eluralódása és az állam kriminalizálódása, parlamentarizmussal álcázott despotizmus s a már-már felremlő összeomlás is.

És a leltár korántsem teljes. Ennyibe került a szerbek Čosić által meghirdetett „felszabadulásáért és egyesüléséért folyó két évszázados harcának *bevégezése*”. És még korántsem biztos, hogy a „felszabadulás” tartós lesz, s az „egyesülés” valóban bekövetkezik. Így a kudarc teljes is lehet. A politikai megfigyelők egyetértenek abban, hogy a térség minden népe embertelenül megszenvedte ezt a háborút, s bár a muzulmánok golgotájához semmi sem fogható, magukat a szerbeket is végtelen szenvedés és pótolhatatlan veszteség érte.

Čosić most azt rója fel „kollektív bűnül” a vajdasági magyaroknak, hogy nem sorakoztak fel egy emberként, s nem adtak bele apait-anyait ennek a rájuk nézve katasztrofális politikának a támogatásába. Nem tudja persze, hogy a fentiek ellenére akadtak a magyarok között is elegendő, a szocialisták és Šešelji csetnik-radikálisai soraiban is, akik „elévülhetetlen érdemeket” szereztek ebben a nagyrészt civil lakosság ellen vívott, etnikai tisztogatást célzó; szörnyű háborúban is. Hovatovább kezdetben Milošević is, Čosić pedig – mindenekelőtt disszidens múltja miatt – szinte napjainkig bizalmat és támogatást kapott a vajdasági magyarok némely csoportjaitól. Čosićnak nincs igaza, amikor a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségét azzal vádolja a *Népszabadságban*, hogy a „Milošević-rezsimmel való szembenállását nemzeti ügyé fejlesztette”, meg hogy „ez nemzeti jellembe bűjtött ellenzékiesség”, s hogy ez a pozíció ezért „tragikus tévedés”. A politikai megfigyelők még emlékeznek rá, hogy működése kezdetén a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége is olyan emberként ünnepelte Miloševićet, aki 1988-ban szabad-

ságot hozott a vajdasági magyaroknak, s csak a nemzeti kisebbségek sorozatosan bekövetkezett jogfosztása ébresztette rá a szervezetet arra, ami egyébként kezdettől fogva jól látszott: Milošević nemcsak a despotizmust hozta vissza, hanem a kisebbségi politikája is destruktív jellegű.

A szerbek Čosić által meghirdetett „felszabadítása és egyesítése” azonban a jugoszláviai magyarság számára azzal kezdődött, hogy szerb fegyveresek összelőttek és kirabol-tak néhány szlavóniai, ősi magyar falut, amelyek még a törökdúlást is átvészelték. Aztán Baranyából elűldözték a megfélemlített magyarok nagy részét, az otthon maradottak azóta is a kiszolgáltatottak embertelen életét élik. Az elűldözöttek házaiba szerb menekültek ültek be – méghozzá állami segédlettel –, s nem tudni, mikor térhetnek haza azok, akik földönfutókká váltak. Végül Vajdaságból is tízezerszámra külföldre menekültek a megfélemlített magyarok. Az a legkevesebb, amit a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége tehetett: tudatta, hogy a vajdasági magyarok, bár lojálisak Szerbiához, nem kívánnak részt venni a délszláv népeknek ebben a méltatlan eszközökkel vívott „történelmi vitájában”. Ez volna talán a „hálátlanság” bizonyítéka?

A pártatlan megfigyelők szerint Čosić inkább tartozna magyarázattal a vajdasági magyaroknak arról, miként véli a magyarok szlavóniai és baranyai golgotáját a szerbek részéről helyrehozatni, ahelyett hogy a szerbek iránti hűtlenség „kollektív vétké!” oktalanul és gonoszul a vajdasági magyarok nyakába varrja. Csak sajnálni lehet, hogy mindazoknak a szerb fajvédőknek, akik a kisebbségeket, közöttük a magyarokat is, fáradhatatlanul üldözik, mint például a vajdasági Herkócán, Zalánkemémen, Nikincán, Ūrögön vagy Platicseván, de máshol is, Čosić okot ad arra, hogy eztán könnyű szívvel, még kisebb lelkifurdalással „végezzék dolgukat”.

Ezek a települések ugyanabban az országban vannak, amelyben Dobrica Čosić az államfő.